

Vad har idrottslärare för bild av "riktigt" friluftsliv?

– ett bidrag till diskussionen om friluftsuppmaning och tolkningen av kursplanens mål.

I tidigare nummer av *Idrott&Hälsa* har Erik Backman redogört för sin forskning om hur lärarutbildningens syn på friluftslivsuppmaningen i skolan skiljer sig från de färdiga lärarnas faktiska uppmaning eller kanske rättare sagt brist på uppmaning i friluftsliv. Här ger han en bredare sammanställning av forskningen på hur dagens lärare i *Idrott och hälsa* ser på friluftsliv i skolan.

Friluftsliv är ett av de kunskapsmål som framhålls i den nationella kursplanen för idrott och hälsa (Skolverket 2000). Tidigare studier har visat att det finns en problematik kring förverkligandet av denna typ av uppmaning (Al-Abdi 1984, Backman 2004, Skolverket 2005).

I första delen av mitt avhandlingsprojekt gjorde jag en studie av friluftsuppmaningen på idrottslärarutbildningen i Sverige, vilken jag skrivit om i ett tidigare nummer av denna tidskrift (Backman 2008a).

Den visade att man på idrottslärarutbildningar i Sverige ägnar stora resurser till detta moment samt att idrottslärarutbildare värderar en viss typ av exklusiv friluftsuppmaning. Exklusiviteten består i att man tycker friluftsliv ska bedrivas i en orörd natur, väl avgränsad från civilisationen och under former med begränsad inblandning av såväl teknik (tex GPS) som nutida idrottsliga uttryck (tex multisport).

Studien visade också att att naturupplevelser värderades högt samtidigt som en stor del av kunskapen inom friluftsliv (och bedömningen av denna) sades bestå i kunna utföra kroppsliga förflyttningstekniker. Jag fann några

av studiens resultat motsägelsefulla och diskuterade detta i relation till idrottslärares uppdrag och möjlighet att förverkliga friluftsuppmaning i skolan.

Mot denna bakgrund jag antagit uppmaningen i nr 4 av *Idrott och hälsa* 2009 till vidare studier av friluftsliv i skolan och redovisar här preliminära resultat av en studie av idrottslärares syn på friluftsuppmaning och möjligheterna att bedriva denna.

BAKGRUND TILL STUDIEN

Att friluftsliv omnämns som en del av idrottsämnet är inget unikt för Sverige. Detta förekommer i en mängd andra länder där det ofta omnämns som *outdoor education* (Boyes 2000, Brooks 2002, Bunting 1989, Cooper 2000). De problem av yttre, organisatorisk och "fysik" karaktär som upplevs begränsande för såväl idrottsuppmaningen generellt som friluftsuppmaningen specifikt tycks också vara ett internationellt fenomen. Tidsbrist, gruppstorlek, utrustning och uppmaningsmiljö har i en svensk studie uttryckts som de mest begränsande faktorerna för att nå kunskapsmålen i idrott och hälsa (Lundvall & Meckbach 2008).

Erik Backman studerar friluftslivet i Stockholm

Vidare framhålls i en engelsk studie ekonomiska kostnader vara ett hinder för många skolbarn att delta i utomhusrelaterade skolprojekt. Man menar att dessa problem kan reduceras genom att skapa undervisning ute som inte kräver mycket teknisk utrustning och som inte behöver genomföras i en avlägsen plats i vildmarken (Beedie 2000).

En amerikansk studie visar att ämnesövergripande integration, samarbete samt ett delat ansvarstagande och beslutsfattande är en förutsättning för att genomföra skolprojekt utomhus (Dyson & O'Sullivan 1998).

OLIKA HINDER

Forskningen pekar på att olika faktorer har betydelse för om undervisning kommer till stånd eller inte och det är svårt att peka ut en faktor som är mer avgörande än någon annan.

Genom att låta idrottslärare berätta om de yttre villkoren för att bedriva friluftsupervisning har jag i denna studie försökt urskilja vad det är för typ av friluftsupervisning som kommer till uttryck inom Idrott och hälsa. Jag diskuterar också möjligheterna att

med denna typ av friluftsupervisning nå de nationella uppnåendemål gällande friluftsliv som definierats av Skolverket.

LÄROPLANSMÅLEN

Målen har specificerats för år 5 samt år 9 och lyder:

- År 5 Eleven ska ha grundläggande kunskaper i friluftsliv och känna till principerna för allemansrätten.
- År 9 Eleven ska kunna planera och genomföra vistelse i naturen under olika årstider.

Idrottslärare har sedan uppdraget att tolka och konkretisera dessa nationella mål till den lokala skolans (eller skolområdets) förutsättningar, ett uppdrag som visat sig resultera i en betydande variation av innehåll, bedömningskriterier och mål (Backman 2008b, Larsson 2004).

De frågor som jag ska försöka besvara här är: Vilka är de faktorer som idrottslärare menar kontrollerar friluftsupervisningen? Vad är det för typ av friluftsupervisning som kommer till uttryck i idrott och hälsa?

Vem eller vilka bidrar till att skapa denna specifika friluftsupervisning? och; Finns det alternativa sätt att tänka om friluftsupervisning i strävan att uppnå målen i idrottsämnet?

METOD

Studien baseras på kvalitativa intervjuer med 12 lärare som undervisar i idrott och hälsa på olika grundskolor i Sverige.

Mina samtal med idrottslärarna har handlat om deras syn på friluftsliv och friluftsupervisning. Speciell uppmärksamhet har ägnats åt idrottslärarnas syn på vad som möjliggör och begränsar friluftsupervisning.

Intervjuerna har genomförts som personliga samtal på idrottslärarnas arbetsplatser och varje intervju har tagit mellan 45 och 75 minuter. De intervjuade lärarna har alla deltagit i SIH-projektet (Skola-Idrott-Hälsa), en nationell utvärdering av barns och ungdomars fysiska aktivitet, fysiska förmåga, hälsa, fritidsvanor och erfarenheter från idrottsämnet (Larsson & Redelius 2008). Urvalet har baserats på jämn spridning avseende följande faktorer: lärarens erfarenheter av

Fiske i närmsta sjö eller vattendrag är ett exempel på friluftsliv som inte är självklart för en stor del av det uppväxande släktet.

dem dåligt samvete? Kanske kan deras tal om kontrollerande faktorer säga något om denna typ av undervisning?

FAKTORER SOM KONTROLLERAR FRILUFTSLIVSUNDERVISNINGEN

Under intervjuerna blev det tydligt att det finns en mängd faktorer som både kan begränsa och möjliggöra friluftslivsundervisningen. Här nedan presenteras några av de teman som var mest framstående i intervjuerna.

Tid

Lektionstiden och tidsbundna scheman framhölls som ett stort hinder för att undervisa utomhus. De flesta menade att det inte går att undervisa i friluftsliv på en vanlig lektion utan att detta måste ske under längre och mer sammanhängande tid.

Bengt: Att försöka bedriva en bra friluftslivsundervisning på 60 minuter, då känns det som att man inte hinner mer än starta och sen ska de tillbaka igen. Det känner jag är det största hindret. Tiden och organisationen med schemat.

Utrustning

En bestående intryck var också de skilda förutsättningar som idrottslärarna arbetar med avseende material för undervisningen. Vissa lärare hade väldigt mycket medan andra inte verkade veta vad de hade för utrustning.

Peter: ... sådana grejer som militärtält, trangia-kök och stora patrullkistor med stora grytor, grillgaller, fotogenlampor, knivar, yxor, spadar, sågar... det har vi och det tror jag inte många har. Skridskor har vi mycket också, 50 par.

Klas: Nej... vi har ju inte så mycket... spritkök och så har vi ju... och knivar har vi också... sen hur stor uppsättningen är av det, det vet jag faktiskt inte... det har aldrig använts.

Ekonomi

Skolans och elevernas ekonomiska förutsättningar framhölls av flera lärare

friluftslivsundervisning; lärarens kön och skolans geografiska läge. Alla intervjuer har spelats in på MP3-fil och sedan transkriberats ordagrant. Här följer en presentation av det idrottslärarna talade om i intervjuerna. Notera att lärarnas namn är fingerade.

FRILUFTSLIV SOM IDROTTSLÄRARENS DÅLIGA SAMVETE

Många av idrottslärarna uttryckte att friluftslivsundervisningen inte riktigt är vad den borde vara och man tog också på sig en stor del av ansvaret för detta.

Jeanette: ... när vi pratar så här så kommer det ju fram hur fjuttig våran undervisning är i friluftsliv... det känns jättetråkigt tycker jag. Så nu har du gett mig en massa dåligt samvete.

Under intervjuerna kom vi också in på arbetet med lokala kursplaner i Idrott och hälsa. I flera fall var detta arbete något som antogs ha gjorts tidigare och av någon annan lärare. Mot den bakgrunden ansåg man sig inte riktigt kunna ta ansvar för de lokala kursplanerna.

Karin: Vi har haft men det har varit väldigt mycket diskussioner om man ska ha lokal kursplan eller inte. Nu har vi en som är väldigt gammal så jag känner att jag inte riktigt står för den längre.

När vi talade om tolkningen av den nationella kursplanens mål för friluftsliv var det mest bestående intrycket av detta var att idrottslärarna tyckte dessa var otydliga och ville ha dem konkretiserade.

Kerstin: Jag skulle vilja ha en konkretisering av dem... vad menas med dem och vad är det jag ska genomföra i min undervisning? (Tystnad)... och hur ska jag bedöma dem?

Klas: ...sen kan man ju fråga sig vad 'grundläggande kunskaper i friluftsliv' är, alltså det är alldeles för vagt ju.

Man kan fråga sig vad det är för föreställning om friluftslivsundervisning som gör att idrottslärarna känner att de inte lever upp till målen och som ger

som en betydelsefull faktor. Det handlade såväl om pengar för att köpa in material som att hyra bussar för transport av elever. Den begränsning som ett nationellt beslut om kostnadsfri skolgång haft på friluftsupervisningen talades det också mycket om.

Klas: *Ja, vad kan det vara till skogen? Ja, det är nog en tre mil tror jag... (...) Vi får ju ta oss en bit... och då är det ju det här med kostnaderna. Det ska köras bussar dit och tillbaka... någonstans så känns det som att i dagens skola är det alltid pengarna som styr allting.*

Skolans läge

Skilda förutsättningar för undervisning framhölls vid talet om skolans läge. Även om man menade att friluftsupervisning är svårare att bedriva i storstäder i jämförelse med landsorten så ansåg sig flera av idrottslärarna ha naturen nära tillgänglig.

Sara: *Så nu kan eleverna välja om de vill åka skidor eller skridskor på lektionen alldeles intill skolan. En del hinner faktiskt göra både och på en lektionstimme. Så har vi en kille som hjälper oss att köra upp spår här...*

Klas: *Alltså, som vi sa innan, tyvärr är det nog beroende på var man befinner sig. Man kan tänka sig skolor mitt inne i Stockholm, Malmö eller Göteborg... då är det ju också en bit som man ska ta sig till skogsområdena.*

Risker

Ytterligare en dimension i den friluftsupervisning som beskrevs var att den är förenad med ett visst risktagande, ett tema som även framkommit i en engelsk studie av uteundervisning i grundskolan (Waite 2009). Idrottslärarna tyckte ha olika förhållningssätt till dessa risker. Vissa såg de som starkt begränsande för undervisningen medan andra menade att det är något man får leva med.

Kristina: *... som det ser ut idag så skulle jag ju aldrig ta med elever på*

kanot... nej, det skulle jag inte göra. Händer det någonting så kan man ju bara säga bye bye. ... hela friluftslivet är ju en stor varningstriangel faktiskt.

Peter: *Det går ju inte att ta bort alla risker för då blir det ingenting kvar. Många gånger tror jag att ... man behöver ha en viss risk som människa. Något som kittlar lite. Ungar behöver de här utmaningarna i livet, man ska inte alltid vara så säker. Om du paddlar kanot till exempel. Okej, du kan ramla men... so what, då får vi lösa det då.*

Friluftsliv som gemensamt projekt

Frågan om vem som planerar, organiserar och genomför friluftsupervisningen är komplex. Bakgrunden är att friluftsliv uttrycks som en del av idrottsämnet i den skriva läroplanen men det råder oklarhet i vem som har ansvaret för de friluftsdagar som av tradition lever kvar i många svenska skolor och huruvida det bedrivs någon egentlig undervisning på dessa.

Sara: *Någon måste ju vara sammankallande och det har alltid varit vi idrottslärare, men sen har det varit lite olika beroende vilka kollegorna är, om det har andra projekt på gång eller... hur upptagna människor är helt enkelt. NO-lärarna har varit inblandade, och faktiskt alla andra lärare också, men speciellt NO eftersom man kommer in på naturfrågor och sånt.*

I likhet med internationell forskning framstår det som att samarbete mellan olika lärare och ett gemensamt ansvarstagande är en förutsättning för att kunna genomföra friluftsliv på svenska skolor (Dyson & O'Sullivan 1998).

Den "riktiga" friluftsupervisningen

Den friluftsupervisning som beskrivs kräver tid, pengar, utrustning och ska bedrivas i naturen, en natur som vissa idrottslärare anser sig ha nära till medan andra tycker den ligger långt bort. Denna undervisning är också förenad med ett visst risktagande för

såväl lärare som elev och den kräver samarbete med andra lärare för att komma tillstånd. Att de beskrivna faktorerna, av vilka merparten är av fysisk och organisatorisk art, kontrollerar och kan begränsa möjligheterna till undervisning förefaller logiskt och har påvisats i andra studier om förutsättningar för idrottsundervisningens realiserande (Lundvall & Meckbach 2008). Av intervjuerna framstod också vilken friluftsupervisning som inte ansågs vara den "riktiga".

Intervjuare: Skulle man kunna ha friluftsliv här ute i parken?

Carl: *Nej, jag tror inte det... inte med bilar, buller och gymnasieelever som kör här nere... men där upp i skogen är det väl ganska lugnt.*

Det tycks som om föreställningen om den "riktiga" friluftsupervisningen är att denna ska bedrivas i naturen, men inte i vilken natur som helst, utan i en avlägsen sådan, ostörd av civilisationen. Vem eller vilka är med och skapar denna bild av "riktig" friluftsupervisning? Enligt flera av idrottslärarna står en del av förklaringen att finna i den friluftsupervisning som bedrivs på idrottslärarutbildningen.

Tom: *Man skulle väl försöka kunna anpassa det till de förutsättningar man har i skolans värld idag istället för att... ja, nu åker man upp till fjällen och så är man en vecka däruppe. Det är jätteskoj för oss men så ser ju inte verkligheten ut. Alltså mer om hur man ska kunna jobba på en liten skola med friluftsliv istället för att lägga en massa tid på att sova i snöbivack och sånt.*

Karin: *Den ibland sköt lite över målet... alltså varje gång vi hade friluftsliv så skulle vi ut och långt bort. För att inte tala om de här vinterresorna som kostade mycket pengar och... det är ju inte så ofta man gör sånt. Pengarna finns inte och skolan är inte en sådan organisation. Jag tycker att... vissa av de här sakerna vi gjorde var bra och bör finnas med*

närvaro i friluftslivet snarare än att hela tiden sträva efter civilisationens frånvaro (Sandell 2003). Detta framstår som ett betydelsefullt didaktiskt utvecklingsområde för såväl idrottslärare som idrottslärarytbildare.

Denna studie innehåller även några intressanta iakttagelser som handlar om tolkning av formuleringarna i styrdokumentet. Från idrottslärare finns en förväntan på en tydlig(are) målbeskrivning av vad man ska göra; hur detta ska gå till och hur det ska bedömas.

Jag befärdar att den önskade konkretisering av styrdokumentet som efterfrågas kommer att öka fysiska och organisatoriska faktorer (dvs. tid, ekonomi, utrustning, etc) begränsande inverkan på undervisningen snarare än att minska den. Poängen med öppna målformuleringar såsom att "eleven ska ha grundläggande kunskaper i friluftsliv" är ju att de ska kunna anpassa till en lokal kontext och samtidigt uppmuntra till lärares fördjupning inom sitt ämnesområde. Hittills tycks det som om dessa argument för en decentraliserad styrning av skolan inte har bidragit till att göra friluftslivundervisning mer skolanpassad.

men vi borde fått mer av 'vad gör man i den här dungen som ligger 50 meter från skolan'.

Den typ av friluftslivundervisning som beskrivits ovan har mycket gemensamt med den exklusiva typ av friluftslivundervisning som visat sig värderas högt inom idrottslärarytutbildning (Backman 2008a). Idrottslärarytarnas medvetenhet om utbildningens bristande skolanpassning avslöjar dock att ansvaret inte bara ligger på idrottslärarytutbildarna utan även på idrottslärarytarna själva. I strävan att uppnå de nationella målen för friluftsliv ska jag här diskutera några alternativ till den friluftslivundervisning som beskrivits ovan.

SLUTSATSER OCH PEDAGOGISKA UTMANINGAR

Tidigare forskning visar att friluftslivundervisningen är begränsad i den svenska grundskolan (Al-Abdi 1984, Backman 2004, Skolverket 2005).

Resultaten i denna studie tyder på att en del av förklaringen till detta kan ligga i den föreställning många idrottslärare har om vad "rätt" friluftsliv innebär. Skolan som organisation, dess fysiska miljöer och dess ekonomi kan vara trögrörliga och svårföränderliga. I strävan att nå den nationella kursplanens mål verkar det därför rimligt att, istället för att förändra skolan, inrikta sig på att bedriva ett mera stadsnära och enkelt friluftsliv.

Internationella forskare menar att man kan kringgå flera av de begränsande faktorer som skolans organisation innebär genom att anpassa uteundervisning till mera urbana förhållanden och därigenom begränsa behovet av teknisk utrustning samt ekonomiska resurser (Beedie 2000, Brown 2006).

I likhet med den svenske friluftslivsforskaren Klas Sandell menar jag att det i dagens samhälle och skola tycks bli allt viktigare att uppöva känsligheten för naturens

Erik Backman
Universitetsadjunkt
Stockholms universitet

Litteraturhänvisningen hittar du på www.idrottslararna.se

Walkingstav A.C.C.

Teleskop 2-delad
Komforthandtag
Extra kraftig gummifot
NU 235:- (rek 319:-)

Klubblagret

www.klubblagret.se Tel: 0380 - 175 07